

Gestolen erfenis 3: Alexandria revisited

Jaap-Jan Flinterman

1. Inleiding: wat voorafging

In *Lampas. Tijdschrift voor classici* 50.2 (juni 2017) publiceerde ik twee artikelen over de afrocentrische bewering dat de Griekse filosoof Aristoteles de Macedonische koning Alexander III ('de Grote') zou hebben vergezeld tijdens diens verovering van Egypte en dat hij van de gelegenheid gebruik zou hebben gemaakt om de Koninklijke Bibliotheek in Alexandrië te plunderen.¹ De klassieke formulering van deze claim is te vinden in een boek uit 1954 van George G.M. James met de welsprekende titel *Stolen Legacy*.²

In het eerste van die twee artikelen ('Gestolen erfenis 1: diefstal in Alexandrië') legde ik de centrale stelling van *Stolen Legacy* naast wat op grond van historisch onderzoek kan worden gezegd over Alexanders verovering van Egypte, eind 332/begin 331 v.Chr.; over de verblijfplaats van Aristoteles tijdens die maanden; en over de totstandkoming van de Koninklijke Bibliotheek in Alexandrië in de eerste decennia van de derde eeuw v.Chr. Ik probeerde te laten zien dat wat door oudhistorici al vaker tegen de bewering van James is ingebracht niet de giftige vrucht is van racistische gedachtecronkels, maar het resultaat van zorgvuldig onderzoek: Alexandrië werd pas gesticht tijdens het verblijf van Alexander de Grote in Egypte, Aristoteles bevond zich op dat moment in Athene, en de Koninklijke Bibliotheek zag op z'n vroegst een kwart eeuw na de dood van Aristoteles, in 322 v.Chr., het licht.

In het tweede artikel ('Gestolen erfenis 2: tempelroof in Rakote') ging ik in op het afrocentrische verweer tegen deze kritiek. Dat verweer komt erop neer dat Alexandrië geen compleet nieuwe stad was, maar werd gesticht op de plaats waar al een Egyptische nederzetting lag, Rakote; dat James weliswaar van de Koninklijke Bibliotheek in Alexandrië sprak, maar dat hij daarmee een bibliotheek in dit Alexandrië-vóór-Alexandrië bedoelde; en dat ook als Aristoteles zelf zich niet in het gezelschap van Alexander bevond, hij toch heeft kunnen profiteren van Egyptische wijsheid dankzij zijn verwant en leerling Callisthenes, die de Macedonische koning wel vergezelde tijdens diens verovering van het Perzische rijk. Ik er-

¹ Jaap-Jan Flinterman, 'Gestolen erfenis 1: diefstal in Alexandrië', *Lampas* 50 (2017), 123-140; 'Gestolen erfenis 2: tempelroof in Rakote', *Lampas* 50 (2017), 141-155. Zie voor een overzicht van het al langer lopende debat naar aanleiding van afrocentrische kritiek op het onderwijs in de Oude Geschiedenis aan de Vrije Universiteit https://flinterman.home.xs4all.nl/#Nuttige_lectuur. In juni 2015 vond aan die universiteit een publiek debat plaats waarbij Gerard Boter en schrijver dezes het opnamen tegen Djehuti-Ankh-Kheru en Sandew Hira; vgl. de woordspeling in de titel van Djehuti-Ankh-Kheru's laatste pennenvrucht (hieronder, bij noot 3). Gerard Boter heeft deze tekst kritisch gelezen. Van zijn suggesties en verbeteringen heb ik dankbaar gebruik gemaakt, maar de verantwoordelijkheid voor het geschrevene ligt bij mij.

² George G.M. James, *Stolen Legacy. The Greeks were not the authors of Greek philosophy, but the people of North Africa, commonly called the Egyptians* (New York 1954).

kende dat Alexandrië inderdaad op de plaats van een reeds bestaande Egyptische nederzetting was gesticht, waarvan de naam volgens bronnen van ná Alexander ‘Rakote’ was; en dat hoewel in onze bronnen nergens van een bibliotheek in die plaats wordt gesproken, er geen reden is om niet aan te nemen dat zich in een tempel daar een collectie Egyptische geschriften kan hebben bevonden. Maar ik wees er ook op dat de plundering van de hypothetische bibliotheek in Rakote nergens in de bronnen is geattesteerd en ook niet erg waarschijnlijk is. De Macedonische veroveraar probeerde namelijk de machtige Egyptische priesters voor zich te winnen, en in het kader van zo’n politiek zou de plundering van een tempelbibliotheek niet echt hebben geholpen. Wat betreft de rol van Callisthenes als *trait-d’union* tussen Alexander en Aristoteles liet ik zien dat de enige min of meer betrouwbare gegevens daarover geen betrekking hebben op Egyptische wijsheid, maar op Babylonische astronomische kennis.

Een paar maanden na de verschijning van deze artikelen publiceerde Djehuti-Ankh-Kheru, de pleitbezorger in ons land van een afrocentrische kijk op de Oude Geschiedenis, een boek met de fraaie titel *Boterzacht en Flinterdun*.³ Een appendix (Appendix 2: Het Alexandriësyndroom, blz. 183-200) was gewijd aan een kritische bespreking van mijn *Lampas*-artikelen. Nu ik, twee jaar na de originele publicatie, deze artikelen via internet toegankelijk kan maken, lijkt het moment gekomen om de kritiek van Djehuti-Ankh-Kheru te beantwoorden. In deze tekst houd ik zijn argumenten tegen het licht. Achtereenvolgens komen daarbij de volgende punten aan de orde. Ik begin (§ 2) met een aanvulling op en precisering van Djehuti-Ankh-Kheru’s weergave van mijn behandeling van (de bronnen voor) de biografie van Aristoteles. Daarna ga ik in op zijn beschuldiging dat ik de omvang en betekenis van Rakote probeer te bagatelliseren (§ 3). En tenslotte sta ik uitvoerig stil bij zijn stelling dat de Rakote-interpretatie van de ‘*Stolen Legacy*-hypothese’ geen nieuw verhaal is, maar overeenkomt met wat James zelf bedoelde als hij het had over de plundering van de ‘Royal Library at Alexandria’ (§ 4). Drie vragen komen in het kader van deze paragraaf aan de orde. (i) Gebruikte James de naam Alexandrië ook voor de Egyptische nederzetting die vóór Alexander had gelegen op de plaats waar de Macedonische koning de naar hem genoemde stad stichtte? (ii) Doelde James met de ‘Royal Library’ op iets anders dan de beroemde Ptolemeïsche stichting uit de vroege derde eeuw v.Chr.? (iii) Wanneer duikt de Rakote-interpretatie van James ‘*Stolen Legacy*-hypothese’ voor het eerst op? Hoe begrepen afrocentristen James’ bewering voordien?

2. De verblijfplaats van Aristoteles in 332/1 v.Chr.

Djehuti-Ankh-Kheru constateert dat ik ‘zowel bronnen die Aristoteles een alibi verschaffen als bronnen die aangeven dat Aristoteles Alexander van Macedonië vergezeld heeft in Egypte’ vermeld.⁴ Aan die constatering verbindt hij de gevolgtrekking dat ‘[d]e bronnen [...] de

³ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun. De ontmaskering van eurocentrisme* (Amsterdam 2017).

⁴ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 197. Strikt genomen is dat niet juist. Er zijn namelijk geen bronnen die zeggen dat Aristoteles met Alexander in Egypte was. Er zijn wel bronnen die zeggen dat Aristoteles

vraag of Alexander van Macedonië in Egypte door zijn mentor Aristoteles is vergezeld [...] niet eensluidend [beantwoorden].⁵ Van de beargumenteerde keuze die ik heb gemaakt voor de bronnen die Aristoteles *niet* met Alexander op veldtocht laten gaan en *tegen* de bronnen die beweren dat hij Alexander *wel* vergezeld, krijgt de lezer van *Boterzacht en Flinterdun* weinig mee. Daarom een kort resumé. Ik heb voor die keuze drie argumenten aangevoerd. In de eerste plaats heb ik geconstateerd dat Aristoteles' deelname aan Alexanders veldtocht een element is 'dat pas heel laat een plaats heeft gekregen in de biografische traditie over de filosoof,' namelijk in de vijfde of zesde eeuw n.Chr. In de tweede plaats heb ik erop gewezen dat de invoeging van dit element in de biografische traditie allerlei chronologische ongerijmdheden oplevert. En last but not least bleek precies die tak van de traditie die Alexander door Aristoteles laat vergezellen, ook nog eens een volstrekt onmogelijk verhaal te bevatten, namelijk dat Aristoteles in de leer was geweest bij Socrates (die al vijftien jaar dood was toen Aristoteles werd geboren).⁶

Er zijn, kortom, meerdere goede redenen om de bronnen die Aristoteles Alexander laten vergezellen links te laten liggen als we proberen Aristoteles' biografie te reconstrueren. Van die redenen vermeldt Djehuti-Ankh-Kheru uitsluitend de eerste. Ik schuif, zo stelt hij, 'in eerste instantie de bronnen die aangeven dat Aristoteles Alexander van Macedonië vergezeld heeft ter zijde met het argument dat betreffende bronnen laat zijn.'⁷ Hoe zwak dit argument is zou ik vervolgens zelf demonstreren 'door Byzantijnse bronnen aan te halen uit de 12^e eeuw.'⁸ Wat de lezer niet te horen krijgt is dat ik die twaalfde-eeuwse bron niet aanhaal bij de bespreking van de biografie van Aristoteles, maar van de stichting van de Alexandrijnse bibliotheek. Dat is een onderwerp waarover we notoir slecht zijn geïnformeerd, en in die omstandigheden is het soms raadzaam ook naar informatie te zoeken op plaatsen die je niet zou aandoen als je als historicus over meer bronnen zou beschikken. In het geval van Aristoteles hebben we echter te maken met een biografische overlevering waarvan de wortels terugreiken tot ca. 300 v.Chr. Als we dan constateren dat een bepaald stukje informatie pas zo'n 800 jaar later opduikt in een bron die ook nog eens een aantoonbaar verzinsel bevat, dan leidt toepassing van normale bronnenkritiek tot verwerping van die informatie. Djehuti-Ankh-Kheru doet het voorkomen alsof ik die informatie verwerp omdat ik ze niet kan gebruiken. In feite is hij degene zijn lezers onkundig laat van een essentieel onderdeel van mijn argumentatie, omdat die hem zou dwingen toe te geven dat we volgens de gebruikelijke regels van historische bewijsvoering moeten aannemen dat Aristoteles zich in 332/1 v.Chr. in

Alexander vergezeld op diens veldtocht tegen het Perzische rijk. In mijn eerste artikel ('Gestolen erfenis 1', 131) heb ik erop gewezen dat 'Egypte weliswaar nergens wordt genoemd', maar ben ik meegegaan in de veronderstelling dat de bronnen die beweren dat Aristoteles Alexander op zijn veldtocht heeft vergezeld, impliceren dat hij met Alexander in Egypte is geweest.

⁵ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 198.

⁶ Flinterman, 'Gestolen erfenis 1', 131-132.

⁷ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 197.

⁸ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 198.

Athene bevond, niet in Egypte.⁹ En dat kan natuurlijk niet, want Aristoteles ‘must have accompanied Alexander on the Egyptian invasion, which gave him the opportunity, not only to carry away from the Alexandrian Library, the vast number of books which are now said to be his, but also to copy notes from a large number of volumes.’¹⁰

3. De betekenis van Rakote

Volgens Djehuti-Ankh-Kheru tracht ik ‘de omvang en het belang van Rhakotis te bagatelliseren’.¹¹ Dat verwijt verbaast me enigszins. Ik heb in mijn tweede *Lampas*-artikel het tekstuele bronnenmateriaal uitvoerig gepresenteerd en besproken.¹² Ik kan het ook niet helpen dat de tekstuele bronnen Rakote als een vrij bescheiden nederzetting typeren: volgens Strabo (17.1.6) was het een dorp, volgens Pausanias (5.21.9) een klein stadje. Het enige heiligdom dat de bronnen vermelden, wordt door Tacitus (*Historiae* 4.84) een *sacellum* genoemd, wat zoveel betekent als ‘kapel’. In de eerste jaren na de stichting van Alexandrië werden inwoners van het nabijgelegen Canopus gedwongen zich in de nieuwe stad te vestigen, kennelijk om de bevolkingsgrootte op een aanvaardbaar niveau te brengen ([Aristoteles], *Oeconomica* 2.33b). Wat betreft het geoarcheologische materiaal heb ik de relevante informatie uit de publicaties die ik had opgespoord, naar eer en geweten gerapporteerd. Mijn conclusie was dat Rakote in vergelijking met het latere Alexandrië een bescheiden plaats moet zijn geweest, maar dat Alexanders stichting geen schepping uit het niets was.

Hoe kan Djehuti-Ankh-Kheru dan toch volhouden dat ik de omvang en het belang van Rakote bagatelliseer? Hij onderbouwt die beschuldiging door mijn bevindingen te contrasteren met twee andere publicaties: een kort artikel in het internettijdschrift *Live Science* van 24 juli 2007, van de hand van Charles Q. Choi, over het geoarcheologische onderzoek in de haven van Alexandrië¹³ en een artikel van Jill Kamill in *Al-Ahram* van 26 september 2002.¹⁴

Wat betreft het artikel van Jill Kamill, hier vervallen we in een betreurenswaardige herhaling van zetten. Ik heb er in mijn tweede *Lampas*-artikel op gewezen dat het volstrekt onduidelijk is op welk tekstueel of archeologisch bronnenmateriaal Jill Kamill haar claim baseert dat in Rakote een tempel voor Osiris stond die door Ramses II zou zijn gebouwd.¹⁵ In plaats van dat materiaal door nader onderzoek boven water te brengen produceert Djehuti-

⁹ Waarom, zoals Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 198 in navolging van andere afrocentrische auteurs volhoudt, de observatie over Egypte in Aristoteles’ *Meteorologica* 352b20 op persoonlijke waarneming door de filosoof zou moeten berusten, is onduidelijk.

¹⁰ James, *Stolen Legacy*, 130. Het is trouwens de moeite waard erop te wijzen dat de combinatie ‘must have’ in het boek van James 28 keer voorkomt. Als hij iets niet kan bewijzen, dan zegt hij dat het zo geweest ‘moet zijn’.

¹¹ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 188. De spelling van de naam van het Alexandrië-voor-Alexandrië varieert. Djehuti-Ankh-Kheru gebruikt de getranscribeerde spelling van de Griekse bronnen, zelf geef ik de voorkeur aan de transcriptie van de oudste vermelding van de naam, in de zgn. satrapenstèle, een Egyptische inscriptie van Ptolemaeus I Soter uit 311 v.Chr.

¹² Flinterman, ‘Gestolen erfenis 2’, 142-143.

¹³ <https://www.livescience.com/4536-hidden-city-beneath-alexandria.html>, geraadpleegd 20 september 2019.

¹⁴ <https://www.masress.com/en/ahramweekly/22571>, geraadpleegd 20 september 2019.

¹⁵ Flinterman, ‘Gestolen erfenis 2’, 143-144 met de noten 8 en 9.

Ankh-Kheru opnieuw een citaat uit het *Al Ahrām*-artikel.¹⁶ Zo komen we natuurlijk niet verder. Vragen om de bronnen voor een niet onderbouwde bewering is geen bagatellisering, net zo min als herhaling van zulke beweringen bewijsvoering is.

Wat betreft het artikel in *Live Science* is het instructief om wat Djehuti-Ankh-Kheru citeert te vergelijken met wat hij weglaat. Jean-Daniel Stanley van het Smithsonian's National Museum of Natural History vertelde de verslaggever van *Live Science* het volgende:

Alexandria was built on top of an existing, and perhaps quite important, settlement, maybe one that was minimized in importance because we can't see it now. **Nothing really concrete about Rhakotis has been discovered until now. [...] Virtually nothing is known of the people who would have lived there.**

Djehuti-Ankh-Kheru verwijt mij dat ik verzuim 'de in deze<n> zeer relevante uitspraken van geoarcheoloog Stanley te citeren gerelateerd aan de omvang van Rhakotis,'¹⁷ maar hij vergeet zelf de hierboven door mij vetgedrukte regels aan te halen. 'Nothing really concrete about Rhakotis has been discovered until now.' Tja. Ik heb geprobeerd mij te baseren op de wetenschappelijke verslaglegging van het onderzoek van Stanley en anderen. Daarop reageer je niet door selectief te citeren uit een interview met een onderzoeker in een publiek-tijdschrift, maar door zelf aan de hand van de wetenschappelijke verslaglegging te demonstreren dat mijn weergave daarvan niet deugt.

4. Wat bedoelde James met de 'Royal Library at Alexandria'?

In mijn tweede *Lampas*-artikel heb ik geponeerd dat de vervanging als *crime scene* van de Koninklijke Bibliotheek van Alexandrië door de tempelbibliotheek van Rakote in feite neerkomt op de introductie van een nieuw verhaal en dus op afdanking van het oude verzinzel van James.¹⁸ Dat kon immers eenvoudig worden ontzenuwd door de constatering dat Alexandrië pas in 331 v.Chr., tijdens het verblijf van Alexander in Egypte, was gesticht en dat de totstandkoming van de Koninklijke Bibliotheek in die stad toen nog decennia op zich zou laten wachten. Djehuti-Ankh-Kheru is het op dit punt met mij oneens. Volgens hem is het verhaal over de plundering van een tempelbibliotheek in Rakote geen alternatief voor wat hij 'de hypothese van James' noemt; het is de correcte interpretatie van de tekst die James 65 jaar geleden publiceerde.¹⁹ Om op dit punt helderheid te verschaffen moeten wij ons dus begeven op het glibberige pad van de James-exegese. Voor de overzichtelijkheid is het nuttig de problematiek in drie vragen op te delen. (i) Gebruikte James de naam Alexandrië ook voor de Egyptische nederzetting die vóór Alexander had gelegen op de plaats waar de Macedonische koning in 331 v.Chr. de naar hem genoemde stad stichtte? (ii) Doelde James met de Koninklijke Bibliotheek op iets anders dan de beroemde Ptolemeïsche stichting uit de vroege

¹⁶ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 188-189.

¹⁷ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 188.

¹⁸ Flinterman, 'Gestolen erfenis 2', 146.

¹⁹ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 193.

derde eeuw v.Chr.? (iii) Wanneer duikt de Rakote-interpretatie van James' *'Stolen Legacy-hypothese'* voor het eerst op? We beginnen met de eerste vraag.

(i) Gebruikte James de naam Alexandrië ook voor de Egyptische nederzetting die vóór Alexander had gelegen op de plaats waar de Macedonische koning in 331 v.Chr. de naar hem genoemde stad stichtte? Djehuti-Ankh-Kheru betoogt dat James voor Egyptische plaatsen consequent Griekse toponiemen gebruikt: 'Heliopolis' voor 'Ioenoë' of 'Annu', 'Memphis' voor 'Men-nefer', 'Thebe' voor 'Waset' en 'Alexandrië' voor 'Rakote'. James kan dus, zo concludeert hij, niet worden beschuldigd van 'een chronisch gebrek aan kennis van de chronologie', want met 'Alexandrië' doelde hij op de Egyptische nederzetting die reeds eeuwen vóór Alexander op die plek had bestaan.²⁰

Deze argumentatie klinkt op het eerste gehoor plausibel, maar is ze dat ook? Is het gebruik van Alexandrië voor Rakote inderdaad vergelijkbaar met bijvoorbeeld het gebruik van Thebe voor Waset? Er is een in het oog springend verschil. Waset werd reeds lang vóór Alexander door de Grieken als 'Thebe' aangeduid; we vinden die naam al bij Homerus (*Ilias* 9.381-384). Thebe was dus van oudsher de gebruikelijke Griekse naam voor een Egyptische stad, en dat bleef het ook ná Alexander. Maar de oorspronkelijke Egyptische nederzetting op de plaats waar Alexander de naar hem genoemde stad zou stichten, wordt nergens in de Griekse bronnen 'Alexandrië' genoemd. Zelfs de inheemse naam van die nederzetting kennen we overigens uitsluitend uit bronnen van ná Alexander, die de nieuwe stichting ('Alexandrië') zo onderscheiden van de oorspronkelijke nederzetting ('Rakote'). Dat gebruik wordt ook gevolgd in de mij bekende wetenschappelijke literatuur over het 'Alexandrië' van vóór en van ná Alexander. James zou dus, anders dan de bronnen en anders dan de wetenschappelijke literatuur, het Alexandrië-vóór-Alexandrië gewoon 'Alexandrië' hebben genoemd, en dat zonder die opvallende keuze op enigerlei wijze te verantwoorden. Nogmaals, de vergelijking met het gebruik van Griekse namen als Heliopolis, Memphis en Thebe gaat echt mank. Thebe was de naam die de Grieken van oudsher gegeven hadden aan de stad die in het Egyptisch Waset heette. De naam Alexandrië was daarentegen onverbrekkelijk verbonden met de stichting (of zo men wil: de herstichting) door Alexander.

Maar toch, hoe onwaarschijnlijk het ook klinkt dat James de naam Alexandrië gebruikt heeft voor de oorspronkelijke Egyptische nederzetting ter plaatse, de logica van zijn verhaal vereist natuurlijk dat dat nu precies was wat hij wel deed. En inderdaad heb ik in zijn boek één passage gevonden die dit lijkt te bevestigen:

The immigration of Greeks to Egypt for the purpose of their education [...] continued until the Greeks gained possession of that land and access to the Royal Library, through the conquest of Alexander the Great. **Alexandria was converted into a Greek city**, a centre of research and the capital of the newly created Greek empire, under the rule of Ptolemies.²¹

²⁰ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 189.

²¹ James, *Stolen Legacy*, 42. Deze passage wordt merkwaardig genoeg niet aangehaald door Djehuti-Ankh-Kheru, hoewel de door mij vetgedrukte woorden volgens mij de enige in het hele boek zijn die rechtstreeks steun lijken te bieden aan de interpretatie dat James met Alexandrië (ook) de Egyptische nederzetting van vóór Alexander bedoelde. Ook deze zinsnede is overigens verre van eenduidig: ze leent zich immers ook voor de

Op basis van deze passage ben ik geneigd Djehuti-Ankh-Kheru gelijk te geven: James gebruikte de naam Alexandrië niet alleen voor de door Alexander gestichte stad, maar ook voor een Egyptische nederzetting die daarvoor op die plaats had gelegen.

Een volgende vraag is wat James wist over die Egyptische nederzetting. Hierover geeft zijn boek jammer genoeg geen uitsluitsel, want hij verwijst nergens naar de tekstuele bronnen die melding maken van Rakote, of naar vermeldingen in de wetenschappelijke literatuur van het Alexandrië-voor-Alexandrië. De indruk die bij lezing van *Stolen Legacy* ontstaat, is dat de schrijver het bestaan van een Egyptische voorganger van Alexandrië postuleerde; dat hij die voorganger 'Alexandrië' noemde (omdat hij nog nooit van Rakote had gehoord, omdat hij zich niet wilde begeven in een discussie over de omvang en betekenis van die nederzetting, of omdat hij écht dacht dat die nederzetting 'Alexandrië' heette); en dat hij vervolgens het voor zijn verhaal cruciale kenmerk van de Ptolemeïsche hoofdstad, de aanwezigheid van een grote bibliotheek, terugprojecteerde op die voorganger. Hierbij kwam het goed van pas dat de stichting van een stad door Alexander voor hem een non-event was, waaraan hij vrijwel stilzwijgend voorbijging.²²

(ii) Dit brengt ons op de tweede, eerder geformuleerde, deelvraag: waarop doelde James met 'de Koninklijke Bibliotheek in Alexandrië'? Zelf stelde ik in mijn tweede *Lampas*-artikel dat hij daarmee nauwelijks iets anders kan hebben bedoeld dan de instelling waarvan wij weten dat hij begin derde eeuw v.Chr. door de Ptolemeëen in het leven was geroepen.²³ Djehuti-Ankh-Kheru is een andere mening toegedaan. Egyptische tempelbibliotheken konden, zo betoogt hij, heel goed 'koninklijk' worden genoemd, omdat 'alles wat tempels ondernamen in naam van de koning gebeurde.' Om te bewijzen dat James het over de Ptolemeïsche bibliotheek had, zou ik moeten aantonen 'dat het Egyptische koningschap niet bestond voordat de Ptolemeëen over Egypte heersten.'²⁴

Die stelling ga ik natuurlijk niet voor mijn rekening nemen.²⁵ Maar daarmee staat voor mij nog niet vast wat James in gedachten had toen hij het over de 'Koninklijke Biblio-

interpretatie dat de 'conversion into a Greek city' pas onder de Ptolemeëen plaats vond, waarmee de status van de stad vóór 331 v.Chr. in het vage wordt gelaten.

²² Maar zie James, *Stolen Legacy*, 49, waar hij melding maakt van de opvatting dat Alexandrië ten tijde van de dood van Alexander 'barely ten years old' was; vgl. Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 192. James verwijst voor deze informatie naar W.T. Sedgwick & H.W. Tyler, *A Short History of Science* (New York 1917), 87-119. Hij parafraseert de passage uit dit boek over het Museum en de bibliotheek, maar voegt eraan toe dat deze 'misleading' is 'since the Greeks did not carry a civilization of their own to Egypt, but on the contrary found a very high developed Egyptian culture, the survival of which was maintained by the use of Egyptian Priests and Scholars as teachers.' Vindt James ook de mededeling dat Alexandrië in 323 v.Chr. nog geen tien jaar bestond misleidend? Dat is wat hij vermoedelijk impliceert, maar hij laat er zich niet expliciet over uit.

²³ Flinterman, 'Gestolen erfenis 2', 146.

²⁴ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 190-191.

²⁵ Hoewel Djehuti-Ankh-Kheru er misschien iets te gemakkelijk aan voorbij gaat dat Egypte ten tijde van de komst van Alexander niet door een Egyptische, maar door een Perzische koning werd geregeerd. Bij de Perzische herovering van Egypte, die in 343 of in 340/39 v.Chr. had plaatsgevonden, hadden de Perzische veroveraars volgens Diodorus Siculus (16.51.2) 'door plundering van de heiligdommen een enorme hoeveelheid zilver

theek in Alexandrië' had c.q. waaraan hij wilde dat zijn lezers zouden denken als ze die woorden lazen. Mijn twijfels in dezen worden gevoed door wat James te melden heeft over andere Egyptische bibliotheken waarop de Macedoniërs en Grieken hun begerige ogen lieten vallen. Een daarvan is wat James het *Menephtheion* noemt, in Thebe.

Great as the Royal Library of Alexandria might have been, we see in the Theban Royal Library something far more magnificent and far more representative of the true greatness of our Ancient Egypt.²⁶

Er waren volgens James zelf dus veel aantrekkelijker objecten voor bibliotheekroof in Egypte dan 'Alexandrië'. Behalve Thebe noemt hij in dit verband ook nog Memphis en Heliopolis. Rakote wordt in bronnen uit faraonisch Egypte nooit genoemd. Het is geen eurocentrisch gemotiveerde bagatellisering te stellen dat het de vergelijking met oude faraonische centra als Thebe, Memphis en Heliopolis op geen enkele wijze kon doorstaan; dat is immers wat James zelf ook vond. En toch schreef hij dat

[...] any invading army would first loot the Royal Library of Alexandria and then would turn their attention to the Menephtheion at Thebes.²⁷

Met andere woorden, veroveraars als Alexander lieten 'the greatest of Egyptian Royal Libraries' in Thebe in eerste instantie links liggen en haastten zich naar Alexandrië. Door welke reputatie moesten James' lezers denken dat die veroveraars werden aangetrokken? In elk geval niet door de hypothetische verzameling geschriften in de door Tacitus vermelde kapel, waaraan in *Stolen Legacy* geen woorden worden vuilgemaakt. Het lijkt mij onmiskenbaar dat James speculeerde op de bekendheid die hij bij zijn publiek mocht veronderstellen met de beroemdste bibliotheek uit de Oudheid, die van de Ptolemeeën. Wat hij zelf ook mag hebben bedoeld met 'the Royal Library of Alexandria', hij rekende erop dat zijn lezers zouden denken aan dé Alexandrijnse bibliotheek. Daarop wijst ook het feit dat hij behalve de Bibliotheek ook het Museum – een eveneens in de vroege derde eeuw v.Chr. door de eerste Ptolemeïsche koningen gecreëerd onderzoeksinstituut – door de Grieken en Macedoniërs liet plunderen.²⁸

en goud bijeengebracht, en ook de geschriften uit de oude tempels weggevoerd.' Wat natuurlijk de vraag oproept hoeveel er voor de Macedonische koning nog was overgebleven om te plunderen. Zie verder Henry P. Colburn, 'Memories of the second Persian period in Egypt', in: Jason M. Silverman en Caroline Waerzeggers (eds), *Political Memory in and after the Persian Empire* (Atlanta 2015), 165-202.

²⁶ James, *Stolen Legacy*, 47. James vermeldt in dit verband (blz. 48) John Kenrick, *Egypt under the Pharaohs. Volume One* (New York 1852), 128-131. In feite lijkt Kenrick de aanduiding *Menephtheion* te gebruiken voor de dodentempel van Seti I, terwijl de bibliotheek die hij beschrijft (met een verwijzing naar Diodorus Siculus 1.49.3) deel uitmaakte van de dodentempel van Ramses II. Overigens was James de overtuiging toegedaan dat Thebe, zo'n 800 km van de Middellandse Zeekust gelegen, 'near by' Alexandrië ligt (blz. 46).

²⁷ James, *Stolen Legacy*, 46.

²⁸ James, *Stolen Legacy*, 45 en 79.

(iii) Wanneer duikt de Rakote-interpretatie van James' 'Stolen Legacy-hypothese' voor het eerst op? Djehuti-Ankh-Kheru heeft er, niet ten onrechte, op gewezen dat mijn kennis van afrocentrische literatuur tekortschiet. In mijn tweede *Lampas*-artikel schreef ik dat de kritiek op James' 'Stolen Legacy-hypothese' '[m]et enige vertraging' was doorgedrongen tot afrocentristen. Daarbij verwees ik naar een bespreking door Molefi Kete Asante van *Not Out Of Africa* van Mary Lefkowitz.²⁹ Lefkowitz had er in haar boek, waarvan de eerste druk in 1996 was verschenen, op gehamerd dat Alexandrië nog niet bestond toen Alexander de Grote in Egypte arriveerde en dat de totstandkoming van de Alexandrijnse Bibliotheek op dat moment nog toekomstmuziek was. De bespreking door Asante, gepubliceerd op de website www.asante.net, was gedateerd 19 mei 2009. Een centraal element in Asante's kritiek op Lefkowitz was dat zij had veronachtzaamd dat Alexandrië was gesticht op de plaats waar al een Egyptische stad lag, Rakote. Bij het schrijven van mijn *Lampas*-artikel ging ik ervan uit dat dit argument in het debat voor het eerst in 2009 naar voren was gebracht. Djehuti-Ankh-Kheru is zo vriendelijk geweest mij erop te wijzen dat dit een misvatting is, want hetzelfde argument werd door Asante reeds in stelling gebracht in 1999.³⁰ Ik heb Asante's boek erop nageslagen, en het internetartikel dat op www.asante.net wordt geafficheerd als gepubliceerd op 19 mei 2009 blijkt inderdaad vrijwel volledig identiek met een hoofdstuk uit het door Djehuti-Ankh-Kheru geciteerde boek van tien jaar eerder,³¹ zonder dat bij de webpublicatie op enigerlei wijze is aangegeven dat het om een reeds eerder gepubliceerde tekst gaat. Djehuti-Ankh-Kheru heeft dus zeker gelijk dat mijn kennis van de afrocentrische literatuur tekortschiet, maar misschien is hij het met mij eens dat zulk recyclen van teksten het niet eenvoudiger maakt te traceren hoe een gedachtegang zich heeft ontwikkeld. Volgens een inmiddels overschreven versie van het Engelstalige *Wikipedia*-artikel 'Rhacotis' had Asante het argument trouwens nog drie jaar eerder ook al in vrijwel identieke bewoordingen naar voren gebracht, en wel in de *Philadelphia Tribune* van 17 mei 1996.³²

Het zou interessant zijn na te gaan wanneer de Rakote-interpretatie van de 'Stolen Legacy-hypothese' voor het eerst is geformuleerd, en hoe het verhaal van James voordien werd begrepen. Maar Djehuti-Ankh-Kheru heeft gelijk: mijn kennis van de afrocentrische publicistiek is te beperkt om een dergelijk onderzoek met succes te volbrengen. Hij is daarin veel beter thuis, en dus mag hij proberen de volgende hypothese te falsifiëren. Totdat het tegendeel is gebleken, mogen we ervan uitgaan dat de Rakote-interpretatie is ontwikkeld toen afrocentrische publicisten in de jaren '90 door de publicaties van Mary Lefkowitz werden geconfronteerd met de onoverkomelijke problemen waarop de oorspronkelijke bewe-

²⁹ Flinterman, 'Gestolen erfenis 2', 142; Mary Lefkowitz, *Not out of Africa. How Afrocentrism became an excuse to teach myth as history*, New York 1997²; Molefi Kete Asante, 'Race in Antiquity. Truly out of Africa', <http://www.asante.net/articles/19/race-in-antiquity-truly-out-of-africa/>, geraadpleegd 20 september 2019.

³⁰ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 184-185; Molefi Kete Asante, *The Painful Demise of Eurocentrism. An Afrocentric response to critics* (Trenton, New Jersey/Asmara), 57.

³¹ Molefi Kete Asante, 'Out of Africa, out of Europe: Mary Lefkowitz and the origin of civilization', in: *The Painful Demise of Eurocentrism*, 49-58.

³² <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Rhacotis&oldid=787752089> (geraadpleegd 20 september 2019), noot 17.

ring van James stuitte. Niet dat men voordien de moeilijkheden in het geheel niet had gezien, maar het Rakote-argument was nog niet verzonnen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit een herdruk uit 1989 van het oorspronkelijk uit 1972 daterende boek *Black Man of the Nile and His Family* van Dr. Yosef A.A. ben Yochannan. Daar lezen we in een voetnoot bij blz. 38 over de naam Alexandrië:

This name existed in Egypt before Alexander ‘the great’ arrival. It existed when Egypt was still called Ta-Merry, Kimit, and Sais by the indigenous Africans.³³

De bewering raakt kant noch wal. Toch is ze interessant, omdat eruit blijkt dat Dr. Yosef ben Yochannan nattigheid voelde. Om de ‘*Stolen Legacy*-hypothese’ te redden koos hij echter niet de Rakote-uitvlucht, maar de vlucht naar voren: volgens James had Aristoteles in het gezelschap van Alexander de Grote Egypte bezocht en de Koninklijke Bibliotheek in Alexandrië geplunderd, en dús moest (de naam) Alexandrië al vóór de komst van Alexander hebben bestaan. Dat was klaarblijkelijk hoe James’ verzinsel door afrocentristen werd begrepen voordat Mary Lefkowitz zich ermee begon te bemoeien en het nodig bleek met een nieuw verhaal op de proppen te komen.

5. Tot slot

Ik besloot mijn tweede *Lampas*-artikel met de voorspelling dat ‘*Stolen Legacy* zijn status als afrocentrische klassieker voorlopig wel niet [zal] kwijtraken.’³⁴ De kritische bespreking die Djehuti-Ankh-Kheru aan mijn twee artikelen heeft gewijd, bevestigt de juistheid van die voorspelling. Vooral Djehuti-Ankh-Kheru’s behandeling van de vraag of Alexander tijdens zijn verblijf in Egypte al dan niet vergezeld werd door Aristoteles, illustreert een bereidheid de juistheid van James’ versie van de ‘*Stolen Legacy*-hypothese’ door dik en dun te verdedigen. Waar andere afrocentristen Callisthenes een plaats in het verhaal geven als verbindingsman tussen Alexander in Egypte en Aristoteles in Athene,³⁵ houdt Djehuti-Ankh-Kheru vast aan de door James gepostuleerde aanwezigheid in Egypte van Aristoteles. Aan Callisthenes als stand-in besteed hij geen aandacht.

Natuurlijk omhelst Djehuti-Ankh-Kheru de aangepaste ‘*Stolen Legacy*-hypothese’ wel in zoverre dat hij claimt dat de veronderstelde bibliotheekroof heeft plaatsgevonden in Rakote, de Egyptische nederzetting op de plaats waar in 331 v.Chr. Alexandrië werd gesticht. Maar voor hem is dit geen nieuwe ‘hypothese’: waar James van de ‘Royal Library at Alexandria’ sprak (de naam ‘Rakote’ wordt in *Stolen Legacy* niet genoemd), bedoelde hij volgens Djehuti-Ankh-Kheru een bibliotheek in de oudere Egyptische nederzetting ter plekke. Ik heb

³³ Yosef A.A. ben Yochannan, *Black Man of the Nile and His Family* (Baltimore 1989), 38. De schrijver (1918-2015) bedoelde ongetwijfeld ‘before Alexander “the great’s” arrival’ of ‘before Alexander “the great” arrived.’ *Black Man of the Nile and His Family* is een in afrocentrische kring gezaghebbende publicatie; het figureert ook in de bibliografie van *Boterzacht en Flinterdun*.

³⁴ Flinterman, ‘Gestolen erfenis 2’, 152.

³⁵ Vergelijk Flinterman, ‘Gestolen erfenis 2’, 147-150.

er in het bovenstaande op gewezen dat James door het gebruik van de naam ‘Alexandrië’ voor die oudere Egyptische nederzetting en door de bewering dat behalve de Bibliotheek ook het Museum door de Grieken en Macedoniërs was geplunderd, misverstanden creëerde, al dan niet bewust. Dat zulke misverstanden niet denkbeeldig zijn bleek uit een passage in een boek van onverdacht afrocentrische signatuur uit 1989, 35 jaar na de verschijning van *Stolen Legacy*. Daarin werd beweerd dat de naam ‘Alexandrië’ in Egypte reeds vóór de komst van Alexander had bestaan.

Volgens Djehuti-Ankh-Kheru ‘[houdt] de hypothese van James gewoon stand’ en kan de auteur van *Stolen Legacy* dankzij de ‘Rakote-interpretatie’ van zijn verhaal niet langer verdacht worden van ‘een chronisch gebrek aan kennis van de chronologie’.³⁶ Toch valt in *Boterzacht en Flinterdun* wel een enkel spoor van twijfel te bekennen ten aanzien van de accuratesse van James, die ook volgens Djehuti-Ankh-Kheru ‘[z]eker niet’ feilloos was.³⁷ Volgens James zou Anaxarchus, een tochtgenoot van Alexander de Grote, zich tijdens diens verblijf in Egypte (332/1 v.Chr.) ‘access to the Egyptian Library and Museum’ hebben verschaft en een gedeelte van zijn buit in de vorm van boeken aan Democritus (overleden ca. 370 v.Chr.) hebben doorverkocht.³⁸ Deze chronologische onmogelijkheid vindt ook Djehuti-Ankh-Kheru iets te gortig; hij noemt het als voorbeeld van de ‘betwiste feiten’ die James’ boek volgens hem ook bevat.³⁹ Misschien moet hij onder ogen zien dat de ‘hypothese’ van iemand die een filosoof bijna veertig jaar na diens dood als heler laat optreden, weinig krediet verdient – zeker als die ‘hypothese’ geformuleerd is in termen en zich bedient van namen die nóg een elementair chronologisch misverstand verraden of die, al dan niet bewust, zo’n misverstand in de hand werken.

Amsterdam, september 2019

³⁶ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 191 en 189.

³⁷ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 87.

³⁸ James, *Stolen legacy*, 78-79; vergelijk Gerard Boter en Jaap-Jan Flinterman, ‘Waarom wij studenten niet vertellen dat de Griekse cultuur uit “Zwart Afrika” komt’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 129 (2016), 241-250, aldaar 250.

³⁹ Djehuti-Ankh-Kheru, *Boterzacht en Flinterdun*, 87. Djehuti-Ankh-Kheru schrijft dat er “heden ten dage consensus is dat Democritus ca. 380-370 v.j. is gestorven.” Dat is niet alleen de *huidige* consensus: men vindt het jaartal 370 v.Chr. als meest waarschijnlijke sterfjaar van Democritus reeds in een standaardwerk uit de eerste helft van de vorige eeuw als Eduard Zeller, *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Erster Teil. Zweiter Abteilung*, Leipzig 1920⁶, 1046.